BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA PUNKTUATSION BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ZARURIYATI

Savdaboyeva Muxlisa Foziljon-qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida punktuatsion savodxonlikni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etilgan. Boshlang‘ich ta’limda tinish belgilarini o‘rgatishning pedagogik zaruriyati, ularning nutqning aniqligi va ma’no mazmunini ochib berishdagi roli tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Punktuatsiya, tinish belgilari, boshlang‘ich sinf, nutqiy kompetensiya, pedagogik zaruriyat, savodxonlik, metodika.

Аннотация: В данной статье исследуются теоретические и практические основы формирования пунктуационной грамотности у учащихся начальных классов. Анализируется педагогическая необходимость обучения знакам препинания в начальном образовании, их роль в обеспечении точности речи и раскрытии смыслового содержания.

Ключевые слова: Пунктуация, знаки препинания, начальные классы, речевая компетенция, педагогическая необходимость, грамотность, методика.

Abstract: This article examines the theoretical and practical foundations of forming punctuation literacy in primary school students. The pedagogical necessity of teaching punctuation marks in primary education and their role in ensuring the accuracy of speech and revealing the semantic content are analyzed.

Keywords: Punctuation, punctuation marks, primary school, speech competence, pedagogical necessity, literacy, methodology.

Boshlang‘ich sinf ona tili ta’limining ustuvor vazifalaridan biri o‘quvchilarda izchil va mantiqiy nutqni shakllantirishdir. Punktuatsiya faqatgina texnik qoidalar to‘plami emas, balki fikrning chegarasini, mazmuniy urg‘usini va hissiy bo‘yog‘ini belgilovchi murakkab lingvistik tizimdir. O‘quvchi yozma nutqida tinish belgilaridan to‘g‘ri foydalana olmas ekan, uning fikri tushunarsiz yoki noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin. Shu bois, punktuatsion bilimlarni ilk bosqichdanoq tizimli shakllantirish bugungi kun pedagogikasining kechiktirib bo‘lmaydigan zaruriyatidir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari gapning chegarasini aniqlashda ko‘pincha qiynaladilar, bu esa nuqta va so‘roq belgilarining o‘rinsiz qolib ketishiga sabab bo‘ladi. Punktuatsion ko‘nikmalar bolada mantiqiy izchillikni tarbiyalaydi, chunki har bir belgi ma’lum bir fikriy tugallanishni bildiradi. Masalan, vergulning gap ichidagi vazifasini tushunish o‘quvchiga gap bo‘laklari o‘rtasidagi munosabatni anglashga yordam beradi. Bu jarayon o‘quvchining nafaqat yozma, balki og‘zaki nutqida ham pauzalarni to‘g‘ri qo‘llashiga, ohangdorlikni saqlashiga zamin yaratadi.

Har bir qo‘yilgan tinish belgisi o‘quvchiga matn mazmunini qismlarga ajratish va asosiy urg‘uni qayerga qo‘yish kerakligini ko‘rsatib beradi. Mazkur jarayonda o‘quvchi matndagi so‘roq va his-hayajon belgilarini farqlash orqali nutqning emotsional bo‘yog‘ini ifodalash mahoratini egallaydi. Tinish belgilarini to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmasi rivojlangani sari bolaning matnni tushunib o‘qish darajasi ham sezilarli darajada yuksaladi. O‘quvchi gap oxirida to‘xtam yasashni o‘rganishi uning fikrlash tezligi va

nutq tempi oʻrtasidagi muvozanatni taʼminlaydi. Vergul va boshqa ajratuvchi belgilar gapning ichki qurilishini tahlil qilishga oʻrgatib, bolaning sintaktik savodxonligini oshiradi. Punktuatsion bilimlar shakllanishi natijasida oʻquvchi yozgan matn boshqalar uchun tushunarli, aniq va mantiqli koʻrinishga keladi. Darslarda qoʻllaniladigan turli grafik sxemalar va intonatsion mashqlar bolaga tinish belgilarining tirik vazifasini anglashga yordam beradi. Bola har bir belgining oʻziga xos "ovozi" borligini tushunib yetgach, uning yozma ishlari sifat jihatidan yangi bosqichga koʻtariladi. Maʼlum bir fikrni yakunlashda nuqtaning ahamiyatini bilish oʻquvchini ortiqcha soʻzbozlikdan va chalkash gaplardan qochishga oʻrgatadi.

Punktuatsiya darslari oʻquvchining diqqatini soʻzlar oʻrtasidagi koʻrinmas aloqalarga qaratib, unda lingvistik sezgirlikni tarbiyalaydi. Tinish belgilari ustida ishlash jarayoni bolaning oʻz yozganlarini qayta tahrir qilish va xatolarini mustaqil tuzatish malakasini shakllantiradi. Bu malakalar kelajakda murakkab matnlar bilan ishlashda va yuqori sinflarda ona tilini chuqur oʻzlashtirishda mustahkam poydevor boʻladi. Oʻquvchi tinish belgilarini shunchaki grafik shakl emas, balki maʼnoni boshqaruvchi qurol sifatida koʻra boshlaydi. Nutqiy kompetensiyaning ushbu qismi oʻquvchining muloqot jarayonida oʻz fikrini taʼsirchan va savodli yetkazishini kafolatlaydi.

Punktuatsion savodxonlik orqali bola yozuv madaniyatini egallaydi va bu uning umumiy maʼnaviy kamolotiga hissa qoʻshadi. Har bir darsda tinish belgilarining vazifasini tahlil qilish oʻquvchini tilning naqadar nozik va boy tizim ekanligiga ishontiradi. Yakuniy natijada oʻquvchi nafaqat qoidalarni yod oladi, balki ularni oʻzining mustaqil ijodiy ishlarida ongli ravishda qoʻllash darajasiga yetadi.

Punktuatsiyani oʻrgatishda quruq nazariyadan amaliyotga oʻtish oʻquvchining tilga boʻlgan qiziqishini oshiradi va har bir darsda matnning maʼnoviy butunligini tahlil qilish bolada matn ustida ishlash koʻnikmasini shakllantiradi. "Tinish belgilarisiz matn" metodidan foydalanish oʻquvchini har bir soʻz va gapning vazifasiga eʼtiborli boʻlishga undaydi va bu orqali bola tinish belgilarining maʼno hosil qiluvchi kuchini anglab yetadi.

Diktant va bayonlar yozish jarayonida oʻqituvchining intonatsiyasi oʻquvchi uchun grafik belgilarning jonli timsoli boʻlib xizmat qiladi hamda bu tovush va belgi oʻrtasidagi bogʻliqlikni mustahkamlaydi. Oʻquvchi oʻz ijodiy matnlarini yaratishda tinish belgilarini ongli ravishda qoʻllay boshlashi uning mustaqil fikrlash qobiliyati oʻsayotganidan dalolat beradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar punktuatsiyani shunchaki imlo qoidasi emas, balki fikrni tushunarli yetkazish sanʼati sifatida talqin etadi.

Matnni punktuatsion tahlil qilish orqali oʻquvchi muallifning maqsadini va qahramonlarning kayfiyatini chuqurroq his qilishni oʻrganadi. Tinish belgilarining intonatsiya bilan bogʻliqligini tushuntirish oʻquvchining oʻqish tezligi va ifodaliligiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Har bir mashq bolada yozma nutqqa nisbatan estetik didni tarbiyalaydi va oʻz fikrini tartibli bayon qilish odatini shakllantiradi. Savodxonlikning ushbu darajasi oʻquvchining umumiy oʻquv faoliyatidagi muvaffaqiyatlarini taʼminlovchi muhim omildir. Punktuatsiyani nutqiy kompetensiya bilan bogʻlash

bolaning muloqot jarayonida o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Darsda qo‘llaniladigan interfaol metodlar punktuatsiyani qiyin fan emas, balki qiziqarli mantiqiy o‘yinga aylantiradi.

O‘quvchi tinish belgilari yordamida gapdagi mantiqiy urg‘uni boshqarishni o‘rganishi uning nutqini yanada ta’sirchan qiladi. Tinish belgilarining o‘rni o‘zgarganda gap ma’nosi butunlay o‘zgarishi haqidagi misollar bolaning lingvistik tafakkurini charxlaydi. Ijodiy yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchi tilning cheksiz imkoniyatlarini kashf etadi. Matn ustida ishlash ko‘nikmasi bolaga axborotni to‘g‘ri qabul qilish va uni qayta ishlashda yordam beradi. Punktuatsion savodxonlik o‘quvchining intellektual salohiyatini aks ettiruvchi ko‘zgudir. Mazkur metodika boshlang‘ich sinf bitiruvchilarining yozma nutqi yuqori talablarga javob berishini kafolatlaydi. Bolalarda tinish belgilariga nisbatan "sezgirlik" shakllanishi ularning o‘qish savodxonligi darajasini yangi bosqichga olib chiqadi. Har bir dars o‘quvchini tilning tartib va intizomga asoslangan go‘zalligidan bahramand etadi. Yakuniy natijada o‘quvchi punktuatsiyani shunchaki majburiyat emas, balki o‘z fikrini mukammal ifodalash vositasi deb biladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda punktuatsion ko‘nikmalarni shakllantirish o‘quvchining intellektual salohiyati va savodxonlik darajasini belgilaydi. Tinish belgilari yozma nutqning "nafas olishi" va mantiqiy karkasidir. Ushbu bilimlarni tizimli o‘rgatish orqali biz kelajakda o‘z fikrini ham yozma, ham og‘zaki shaklda ravon va aniq bayon eta oladigan komil shaxsni tarbiyalashga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva Q. Boshlang‘ich sinf darslarida tinish belgilarini o‘rgatish usullari. // "Boshlang‘ich ta’lim" jurnali, 2018, №4.

2. Azimova I. Ona tili darsliklarining o‘quvchi nutqiy kompetensiyasini shakllantirishga yo‘naltirilgan mazmuni. – Toshkent, 2019.

3. Baranov M. T. Metodika obucheniya punktuatsii v shkole. – M.: "Akademiya", 2010.

4. Boymirzayeva S. O‘zbek tili punktuatsiyasining matn shakllanishidagi roli. – Toshkent, 2008.

5. G‘ulomova N. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning bog‘lanishli nutqini o‘stirish metodikasi. – Toshkent, 2011.

6. Jamolxonov H. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. – Toshkent: "Talqin", 2005.